

Marin BUOVAC
Đure Basaričeka 4
23000 Zadar
marin.buovac@zd.t-com.hr

UDK: 937(093)
Pregledni rad
Review paper
Primljeno: 19. srpnja 2021.

INTERPRETACIJA ARHEOLOŠKOG NALAZIŠTA ASERIJE (ASSERIA) U OČIMA TALIJANSKOG OPATA I PUTOPISCA ALBERTA FORTISA

SAŽETAK

Putopisno-istraživački rad Alberta Fortisa predstavlja jedan od najvažnijih izvora za poznavanje povijesnih, kulturnih, etnoloških i drugih prilika na području istočno-jadranske obale i njenog zaleđa u drugoj polovici 18. stoljeća. Upravo je znatan doprinos fortisologije u poznavanju i interpretaciji arheoloških nalazišta na definiranom prostoru, među kojima posebnu znanstvenu pozornost zaslužuje Aserija (Asseria). Interdisciplinarnim pristupom autor potkrepljuje svoje istraživanje povijesnim izvorima, natpisnom građom, arheološkim ostacima, toponomastičkim survivalima, rekonstrukcijama, arhivskim, kartografskim i drugim vrstama podataka.

KLJUČNE RIJEČI: *Alberto Fortis, Aserija (Asseria), Asseriates, obrambene zidine, porta Traiana, crkva Sv. Duha, toponimija, historijat istraživanja*

Čuveni talijanski putopisac Alberto Fortis (1741. – 1803.) je na svojem znanstveno-istraživačkom proputovanju kroz Dalmaciju posjetio prostor zadarske okolice, gdje je ujedno u blizini kaštela u Perušiću zatekao ruševine

drevne Aserije.¹ U svom putopisnom djelu *Put po Dalmaciji (Viaggio in Dalmazia, 1774.)* Fortis naziva prostor Podgrađa, u sklopu kojeg se nalaze ruševine antičke Aserije, ubogim zaselkom, što nam posredno govori o prilikama, shvaćanjima i percepciji tog mjesta u očima dotičnog putopisca iz druge polovice 18. stoljeća.² Tom prilikom također se u više navrata osvrće na povijesni, toponomastički, geografski i kartografski aspekt spomenutog područja. U tom svjetlu navodi pojedine povijesne izvore staroga vijeka, poput Ptolomejovih ili Plinijevih zapisa, odnosno, Peutingerove karte, koji svi redom bilježe sljedeće toponomastičke varijante nekoć moćnog liburnskog, odnosno, rimskog grada: *Assisia*, *Assesia* ili pak *Asseria*.³ Također se osvrće na pripadnost Aserije skardonitanskom juridičkom konventu, kao jednom od tri sudbena konventa na prostoru rimske provincije Dalmacije (*conventus iuridici*).⁴ Pritom iz spomenutog konteksta izdvaja povlaštene stanovnike i uglednike Aserije, stanovite *immunesque Asseriates*.⁵ Dotični uglednici su imali određen stupanj samouprave, budući da su birali vlastita poglavarstva i držali se vlastitih općinskih zakona. Svakako vrijedi spomenuti da su bili oslobođeni od plaćanja određenih fiskalnih nameta, odnosno, poreza - *immunes*.⁶ Na temelju iznesenih podataka, Fortis zaključuje da su spomenuti članovi aserijatske zajednice morali biti bogatiji i superiorniji, u odnosu na susjedne i obližnje zajednice. Što se tiče općinskog ustrojstva Aserije, status municipalno konstituirane općine po svoj vjerojatnosti stječe za vrijeme vladavine cara Klaudija, sudeći prema natpisnoj građi koja nam spominje svećenički kolegij *flamen Divi Claudii* (A. E. 1908, 192; ILIug 2833).⁷

¹U suradnji sa Arheološkim muzejom Zadar, Zajednicom Talijana u Zadru i Gradske knjižnice Zadar održao sam dana 18. travnja 2012. godine predavanje o Albertu Fortisu i interpretaciji pojedinih arheoloških nalazišta spomenutih u putopisnom djelu *Viaggio in Dalmazia* u sklopu manifestacije Zadar čita 2012. Potaknut međusobnim prožimanjem arheologije i fortisologije, odlučio sam prirediti predstojeći članak. Također usporedi: M. BUOVAC, 2011, 455-464. Ovom prilikom htio bih se zahvaliti ravnatelju Zavičajnog muzeja Benkovac Marinu Čurkoviću na korisnim savjetima i ustupljenoj literaturi.

²Zanimljiv je podatak kako Alberto Fortis toponim Podgrađe prevodi opisno kao „sotto la citta“, dok se u engleskom jeziku prevodi kao „under the hill“. Aserija se posljednji put spominje u 11. stoljeću. Usporedi: M. SUIĆ, 1990, 71-72; J. GARDNER WILKINSON, 1848, 94; N. JAKŠIĆ, 2000, 17; M. KOZLIČIĆ – A. BRALIĆ, 2012, 377, 425.

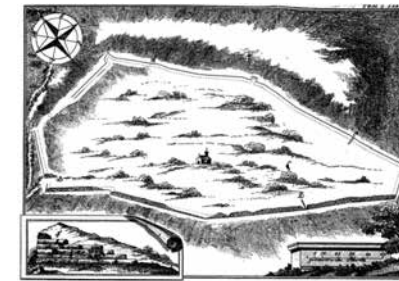
³W. TOMASCHEK, 1896, 1746; S. ČAČE, 2003, 7-43.

⁴A. STARAC, 2000, 21, 57-61; M. SUIĆ, 2003, 25; R. MATIJAŠIĆ, 2009, 204.

⁵A. J. GROSS-HOFFINGER, 1833, 209; V. BRUNELLI, 1913, 105; A. CAMPEDELLI, 2004, 187.

⁶K. MANNERT, 1812, 367; S. RINALDI TUFI, 1989, 32; M. BLEČIĆ, 2001, 75; S. ČAČE, 2006, 73, 78.

⁷A. CAMPEDELLI, 2004, 187; A. KURILIĆ, 2008, 30; J. MEDINI, 1969, 59-60; K. A. GIUNIO, 2007, 144. Restitucija natpisa u cjelosti glasi: L. Caninius T. f. Cla(udia) Fronto, II vir, flamen Divi Claudii, II vir quinq(ennalis).

Sl. 1. Tlocrtni prikaz Aserije iz njemačkog izdanja *Fortisova putopisa* (V. B. LUPIS, 2005)

U svom putopisnom djelu Alberto Fortis također ukazuje na određene zablude koje se vezuju uz prostor Aserije. Naime, Fortis upozorava na činjenicu što se prostor Aserije poistovjećuje i izjednačava s kasnijim naseljem Zemunikom, na čijim je ruševinama on navodno izrastao. Dotični podatak preuzima čuveni Šimun Ljubavac (1608. – 1663.) u svom djelu *De situ Illyrici*.⁸ Međutim, Fortis mu ne zamjera zbog spomenute atribucije, budući da je u trenutku pisanja dotičnog djela Aserija još uvijek bila pod turskom dominacijom, zbog čega se spomenute ruševine nisu mogle razgledavati i proučavati.⁹

Nakon kraćeg povijesnog osvrtla Fortis se prebacuje na opis arhitektonsko-građevinskog sklopa Aserije. Tako primjerice bilježi podatak da opseg aserijatskih zidina iznosi rimskih 3.600 stopa, što bi pretvorbom u današnji metrički sustav iznosilo 1066.68 metara.¹⁰ Daljnjim zapažanjem opravdano bilježi morfološku atribuciju prostora Aserije kao izduženog, odnosno, duguljastog mnogokutnika.¹¹ Također se osvrće na provenijenciju domicilnog dalmatinskog kamena, koji je klesanjem obrađivan za potrebe oblaganja unutarnjih i vanjskih dijelova obrambenih zidina.¹² Fortis nadalje spominje kamene ulomke, blokove, rustične bunje i gromade znatnih razmjera, što bi ujedno moglo upućivati na megalitsku tehniku gradnje obrambenih zidina, mada o tome izričito ne progovara (*opus quadratum*).¹³ Nadalje, Alberto Fortis

⁸O Šimunu Ljubavcu vidi u: M. ZANINOVIĆ, 1987, 4; J. KOLUMBIĆ, 2005, 43.

⁹J. F. ZÜCKERT, 1789, 223; L. WOLFF, 2001, 107.

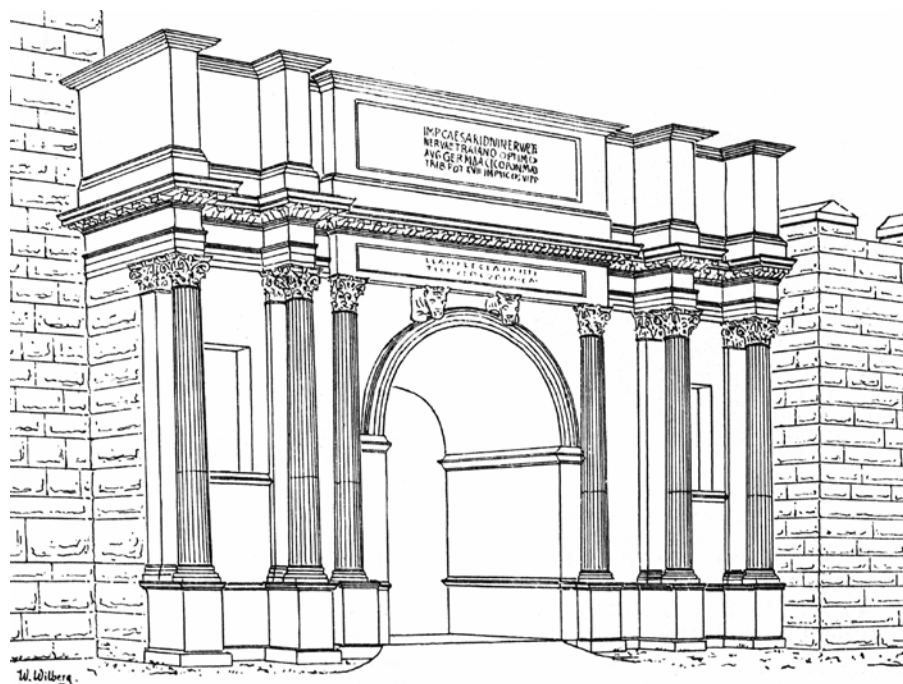
¹⁰Pri dotičnom izračunu i pretvaranju mjernih jedinica sam koristio rimsku stopu (pes) u vrijednosti od 0.2963m. Usporedi: D. SOREN – N. SOREN, 1999, 186-191; B. ILAKOVAC, 2002, 164. Na ovom mjestu valja spomenuti podatak kako se Aserija prostire na ukupnoj površini od otprilike 5.50 ha. Dotični podatak dobiven je izračunom na programu Arkod (www.arkod.hr).

¹¹A. J. GROSS-HOFFINGER, 1833, 209; F. ZISKA, 1836, 312; N. CAMBI, 2002, 60.

¹²Osim antičke kave za vađenje kamena, na prostoru Aserije se pretpostavlja i postojanje ponekih dodatnih usluga, poput kamenoklesarskih radionica. Vidi: A. KURILIĆ, 2008a, 25; N. CAMBI, 2002, 156.

¹³Usporedi: F. ŠIŠIĆ, 1990, 83; G. NOVAK, 2004, 77; M. SUIĆ, 1981, 275; Š. BATOVIĆ, 2004, 126; GLAVIČIĆ, M. – MILETIĆ, Ž., 2008, 436.

također pristupa pojedinim pitanjima i aspektima izrazito tehničke naravi, poput veličine pojedinih arhitektonskih ulomaka, odnosno, visine i širine fortifikacijskog sustava Aserije.¹⁴

Sl. 2. Rekonstrukcija tzv. Trajanovog slavoluka u Aseriji (H. LIEBL – W. WILBERG, 2006)

Slijedeći pravilan redoslijed opisivanja određenog grada opasanog obrambenim zidinama, tako se i Alberto Fortis prebacuje s opisivanja perimetra dotičnih zidina na ubicaciju gradskih vrata, koja ubicira na poziciji (A). Prema iskazu i sjećanju stanovnika Podgrađa i njemu obližnjih krajeva, na tom je mjestu nekoć još uvijek bila postojana konstrukcija luka gradskih vrata. Po svoj vjerojatnosti Alberto Fortis na poziciji (B) detektira druga gradska vrata na prostoru Aserije.¹⁵ Također zamjećuje dva druga otvora (CD) i *polutvrđavu* na poziciji (E). U čast i spomen caru Trajanu na sjevernom segmentu obrambenih zidina Aserije 113. godine inkomponirana su velebna gradska vrata, tzv. Trajanov slavoluk (*porta Traiana*).¹⁶

Posmatrajući materijalne ostatke na prostoru antičke Aserije, Fortis

¹⁴ Više o fortifikacijskom sustavu Aserije vidjeti kod: A. CAMPEDELLI, 2004, 189-192; H. LIEBL – W. WILBERG, 2006, 211-219; M. SUIĆ, 2003, 38; I. FADIĆ, 2001, 69-89.

¹⁵ Usporedi: J. J. WILKES, 1969, 366.

¹⁶ N. CAMBI, 2002, 77, 88-89; M. SUIĆ, 2003, 269.

zaključuje kako se stanoviti ljubitelj klasične starine ne bi mogao suzdržati, a da ne započne vršiti iskapanja - *quicquid sub terra est in apricum proferat* (Horacije, *Epistolae*, 1, 6, 24). Taj dojam pojačava činjenica, što nitko do toga vremena nije vršio nikakva istraživanja nakon propasti i urušavanja Aserije. Kao možebitni razlog propasti čuvene Aserije Fortis navodi mogućnost potresa ili pak iznenadne provale barbara.¹⁷ Propast Aserije možemo vremenski atribuirati u doba velikih seoba, kada Avari stvaraju savez sa Slavenima i pustoše prostor istočno-jadranske obale. Već od kraja VI. i početka VII. stoljeća na prostoru Aserije nisu zabilježeni nikakvi tragovi života.¹⁸ Na temelju sačuvanih materijalnih ostataka, Fortis zaključuje kako su u tom kraju vladali dobar ukus i veličina, što bi posredno govorilo u prilog o značaju i imućnoj moći aserijatske zajednice u doba rimske vladavine. Upravo pojedini arhitektonski elementi i ulomci, kao što su primjerice arhitravi, vijenci, stupovi i baze stupova, progovaraju o visokoj kvaliteti aserijatskih građevina.¹⁹

Neposredno uz sam rub gradskog areala, uz jugozapadni segment obrambenih zidina, sagrađen je forumski kompleks, koji predstavlja dosad najmanji otkriveni forum na području istočno-jadranske obale. Površina spomenutog foruma nije proporcionalna površini, veličini i značaju naselja, što bi moglo biti uzrokovano ili povezano sa čuvanjem naseobinske dominante i kulturnog mjesta iz prerimskog, odnosno, gradinskog perioda.²⁰ Novi nalazi se odnose na ranokršćansko razdoblje toga prostora, koje obilježava postojanje crkvenog zdanja sagrađenog na prostoru gore spomenutog rimskog foruma. Na prostor starokršćanske crkve stratigrafski se nadovezuje izgradnja romaničke crkve Sv. Pavla, odnosno, izgradnja župne crkve Sv. Duha iz 1700. godine.²¹ Upravo su pojedini dijelovi spomenute grobljanske crkve sagrađeni od drvenih arhitektonskih ulomaka (*spolia*), poput oštećenih i uništenih epigrafičkih natpisa ili pak dijelova krovnog vijenca. Na temelju iznesenog možemo zaključiti kako na danom području predstoji složena stratigrafska slika prostora i vremenski (dis)kontinuitet od kasne antike do gotovo današnjih dana.

¹⁷ Usporedi: Š. BATOVIĆ – M. SUIĆ – J. BELOŠEVIĆ, 1968, 55; I. FADIĆ, 2003, 22

¹⁸ F. PETER, 1857, 36; I. FADIĆ, 2006, 209; V. DELONGA, 1988, 77-78; M. MARINOVIĆ – M. MITROVIĆ, 2004, 36; P. VEŽIĆ, 2004, 117.

¹⁹ M. SUIĆ, 1981, 245

²⁰ ISTI, 2003, 249-250.

²¹ A. UGLEŠIĆ, 2002, 65; P. VEŽIĆ, 2004; H. LIEBL – W. WILBERG, 2006, 204. O postojanju starohrvatskog groblja na području Aserije vidi kod: T. MARASOVIĆ, 2008, 134; V. DELONGA, 1988, 81; L. MARUN, 1998, 126-127, 144.

Sl. 3. Prikaz crkve sv. Duha na području Aserije (P. VEŽIĆ, 2004)

Alberto Fortis također daje sliku morlačkoga naroda i njihovog odnosa prema kulturnom nasljeđu i arheološkim spomenicima Aserije. Prema Fortisu, dotični Morlaci nisu oštećivali spomenike kopajući ili orući zemlju. Međutim, zbog neimaštine su silom prilika bili prisiljeni iz zaleđa volovima odvoziti stanovite nadgrobne spomenike sve do mora. Prema riječima Alberta Fortisa, morlački stanovnici Podgrađa *bi postali tragači i čuvari starodrevnih spomenika kada bi se nadali nagradi za otkrića i trud.*²² Taj podatak nadalje valja koristiti u pogledu postojanja, odnosno, ubikacije nekropole s kamenim nadgrobnim spomenicima. U jednoj drugoj epizodi Fortis u kući stanovitog Morlaka Jureke otkupljuje za male novce također jedan nadgrobni spomenik, kojeg sa sobom nosi u Italiju.²³ To nažalost nije usamljen primjer otuđivanja spomeničke baštine sa prostora Aserije, odnosno, istočno-jadranske obale i njenog zaleđa u cjelosti.²⁴ Fortis konačno napušta područje Aserije, odnosno, Podgrađa „noseći u sebi jaku želju da se onamo vrati opskrbljen nužnom opremom za iskapanje“.²⁵

Tek nakon Fortisovog proputovanja ovdje spomenutim prostorima se pobuđuje daljnji interes za drevnom Aserijom. Tako su primjerice 1898. godine pod vodstvom tek formiranog Austrijskog arheološkog instituta u Beču (Österreichisches Archäologisches Institut) poduzeta prva stručna arheološka

²²R. JURIĆ, 2009, 75; T. ŠEPAROVIC, 2002, 135, bilj. 4. Već se fra Lujo Marun žalio na svoje terenske radnike u Aseriji, koji su iskopavajući grobove otuđivali i preprodavali tamošnje arheološke nalaze, zbog čega je spomenute nalaze morao uokolo otkupljivati.

²³V. A. FORMALEONI, 1787, 216.

²⁴Ne zaboravimo pokušaj mletačkih vlasti da se rimski amfiteatar u Puli trebao razmontirati i kamen po kamen transportirati u Veneciju, gdje se nanovo trebao sagraditi. Također je mletačka vlada isplaćivala svoje činovnike kamenom sa salonitanskih građevina. Š. MLAKAR, 1996, 23; M. BUOVAC, 2011, 68, bilj. 55.

²⁵A. FORTIS, 2004, 26; H. C. VON ENGEL, 1798, 215.

istraživanja na području Aserije.²⁶ Ubrzo nakon toga, 1906. godine naš poznati pjesnik i putopisac Ante Tresić Pavičić (1867. – 1949.) posjećuje i opisuje pojedine znamenitosti aserijatskog areala.²⁷ U novije vrijeme se sustavna arheološka istraživanja vrše na prostoru Aserije od 1998. godine pod stručnim vodstvom dr. sc. Ive Fadića i dovela su do mnogih zanimljivih spoznaja o životu toga grada. Upravo bi daljnja arheološka istraživanja mogla potvrditi sliku Aserije kao jednog od najvažnijih arheoloških lokaliteta na području Liburnije i šireg prostora rimske provincije Dalmacije.

Sl. 4. Zračni snimak Aserije

Izvor: <http://www.zadar.hr/page.asp?pageID=3&destID=108>

LITERATURA:

- Batović, Š., Suić, M., Belošević, J. (1968) *Nin: problemi arheoloških istraživanja*, Zadar.
- Batović, Š. (2004) *Benkovački kraj u prapovijesti*, Zadar: Matica hrvatska.
- Blečić, M., (2001) Prilog poznavanju antičke Tarsatike. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 34, 65 – 122.
- Brunelli, V. (1913) *Storia della citta di Zara: dai tempi piu remoti sino al MDCCCXV*, Venezia: Istituto Veneto di Arti Grafiche.
- Buovac, M. (2011a) Antroponimi, hagianimi i teonimi u djelu Alberta Fortisa Put po Dalmaciji. U: Matas, M. i Faričić, J. (ur.), *Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: međunarodni znanstveni skup: zbornik radova*, Zadar: Sveučilište u Zadru; Split: Kulturni sabor Zagore: Ogranak Matice hrvatske, str. 455 - 464.
- Buovac, M. (2011b) O sudbini kamena s rimskih amfiteatara na prostoru istočnojadranske

²⁶Historijat istraživanja lokaliteta Aserije također upotunjuju fra Lujo Marun, Stjepan Botteri, Mihovil Glavinić, Hans Liebl, Ćiril Metod Iveković, Wilhelm Wilberg, Piero Sticotti, Mihovil Abramić, Josip Bersa i mnogi drugi. Usporedi: N. KLARIN, 2001, 23-24.

²⁷A. TRESIĆ PAVIČIĆ, 2007, 281 – 291. O biografskim podacima Ante Tresića Pavičića također pogledati kod: F. FERLUGA-PETRONIO, 2000, 27-30.

obale. *Klesarstvo i graditeljstvo*, 1-2, 52-69.

Cambi, N. (2002) *Antika*, Zagreb: Naklada Ljevak.

Campedelli, A. (2004) *Analisi urbanistica e sviluppo monumentale delle città romane della Dalmazia*. Tesi di Laurea in Archeologia delle Province Romane. Bologna.

Čače, S. (2003) Aserija u antičkim pisanim izvorima: tekstovi i komentari. *Asseria*, 1(1), 7-36.

Čače, S. (2006) South Liburnia at the Beginning of the Principate: Jurisdiction and Territorial Organization. U: *Les routes de l'Adriatique antique: Géographie et économie. Putovi antičkog Jadrana: geografija i gospodarstvo*, Bordeaux – Zadar, 65-79.

Delonga, V. (1988) Pregled srednjovjekovnih arheoloških lokaliteta Benkovačkog kraja. U: *Benkovački kraj kroz vjekove*, Benkovac, 77-83.

Fadić, I. (2001) Bedemi Asserije. *Histria Antiqua*, 7, 69-89.

Fadić, I. (2003) Asseria: 5 godina istraživanja = 5 years of excavations = 5 Forschungsjahre (1998.-2002.), Zadar: Arheološki muzej; Zagreb: Arheološki muzej; Filozofski fakultet; Odsjek za arheologiju.

Fadić, I. (2006) Podgrađe kod Benkovca. U: *Stotinu hrvatskih arheoloških lokaliteta*, Zagreb, 208-209.

Ferluga-Petronio, F. (2000) Silvije Strahimir Kranjčević i Ante Tresić Pavičić, Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 26, 27-30.

Formaleoni, A. V. (1787) *Topografia veneta, ovvero, Descrizione dello stato veneto*, Tomo primo, Venezia: Presso Giammaria Bassaglia.

Fortis, A. (2004) Put po Dalmaciji, Split: Marjan tisak.

Fortis, A. (2017) O uzgoju kestena i o njegovu uvođenju u primorsku i unutrašnju Dalmaciju, Zadar: Znanstvena knjižnica Zadar.

Gardner Wilkinson, J. (1848) *Dalmatia and Montenegro: with a journey to Mostar in Herzegovina, and remarks on the Slavonic nations, the history of Dalmatia and Ragusa, the Uscocs, &c &c*, London: John Murray.

Giunio, K. A. (2007) Carski kult u Aseriji. *Asseria*, 5, 139-164.

Glavičić, M., Miletić, Ž. (2008) Roman epigraphical monuments from Asseria and Burnum: the role of epigraphy in reconstructing history of sites. U: *ARCHAIA, Case Studies on Research Planning, Characterisation, Conservation and Management of Archaeological Sites*, BAR, International Series, 1877, Oxford, 435-444.

Gross-Hoffinger, A. J. (1833) *Austria, Zeitschrift für Oesterreich und Teutschland*, Zweiter Band, Leipzig: Literarisches museum.

Ilakovac, B. (2002) Antički geodetski instrument groma, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 35, 159-171.

Jakšić, N. (2000) Benkovac i okolica u srednjem vijeku, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika.

Jurić, R. (2009) Fra Lujo Marun u zadarskom kraju. U: *Zbornik o Luju Marunu*, Šibenik; Zadar; Zagreb, 66-79.

Klarin, N. (2001) Prapovijesni grobovi na Aseriji – istraživanja 1999. godine, *Diadora*, 20,

23-71.

Kolumbić, J. (2005) Grbovi zadarskih plemićkih obitelji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 47, 27–98.

Kozličić, M., Bralić, A. (2012) Stanovništvo Kraljevine Dalmacije prema službenim izračunima i popisima 1828. – 1857. godine, Zadar: Sveučilište u Zadru.

Kurilić, A. (2008a) Promišljanja o munificijenciji flamera Božanskoga Klaudija u Aseriji, *Asseria*, 6, 29-49.

Kurilić, A. (2008b) *Ususret Liburnima: studije o društvenoj povijesti ranorimske Liburnije*, Zadar: Sveučilište, Odjel za povijest.

Liebl, H., Wilberg, W. (2006) *Iskopavanja u Aseriji*, *Asseria*, 4, 203-246.

Lupis, V. B. (2005) O interesu korčulanske plemićke obitelji Arneri za ruševine Asserije, *Asseria*, 3, 119-128.

Mannert, K. (1812) *Geographie der Griechen und Römer, Siebenter Theil. Thracien, Illyrien, Macedonien, Thessalien, Epirus*, Landshut: Philipp Krüll, Universitätsbuchhändler.

Marasović, T. (2008) *Dalmatia praeromanica: ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*, Split: Književni krug - Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta.

Marinović, M., Mitrović, M. (2004) *Bukovicom i Ravnim kotarom*, Varaždin: Varteks; Tiskara – Zelengrad; Zavičajni klub "Janko Mitrović".

Marun, L. (1998) *Starinarski dnevnik*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika.

Matijašić, R. (2009) *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Svezak 1, Zagreb: Leykam international.

Medini, J. (1969) Epigrafički podaci o munificijama i ostalim javnim gradnjama iz antičke Liburnije, *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, 6, 45-74.

Mlakar, Š. (1996) *Amfiteatar u Puli*, Pula: Arheološki muzej Istre.

Novak, G. (2004) *Prošlost Dalmacije, I*, Split: Marjan tisak.

Petter, F. (1857) *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen*, II, Gotha: Justus Perthes.

Rinaldi Tufi, S. (1989) *Le province dell' impero*, 2, Dalmazia, Roma: Edizioni Latium.

Soren, D., Soren, N. (1999) *A Roman Villa and a Late Roman Infant Cemetery, Excavation at Poggio Gramignano, Lugnano in Teverina*, Roma: L'Erma di Bretschneider.

Starac, A. (2000) *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji: društveno i pravno uređenje prema literarnoj, natpisnoj i arheološkoj građi*, II, Liburnija, Pula: Arheološki muzej Istre.

Suić, M. (1981) *Zadar u starom vijeku*, *Prošlost Zadra*, 1, Zadar: Filozofski fakultet u Zadru.

Suić, M. (1990) Nekoliko primjera toponomastičkih refleksa kontinuiteta i pomicanja naselja iz antičke Liburnije, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 23, 69-74.

Suić, M. (2003) *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga – Institut za arheologiju.

Šeparović, T. (2002) O medaljonu carice Faustine mlađe iz Podgrađa kod Benkovca, *Opuscula Archaeologica*, 26, 133-141.

Šišić, F. (1990) *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Pretisak izdanja iz 1925.

Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Tomaschek, W. (1896) Asseria. U: Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart, 1746.

Tresić-Pavičić, A. (2007) Po Ravnim Kotarima, Asseria, 5, 281-292.

Uglešić, A. (2002) Ranokršćanska arhitektura na području današnje Zadarske nadbiskupije, Zadar: Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju; Zadarska nadbiskupija.

Vežić, P. (2004) Crkva Svetog Duha na Aseriji – ranokršćanski mauzolej i romanička crkva sv. Pavla, Asseria, 2, 117-137.

Wilkes, J. J. (1969) Dalmatia, London: Routledge & Kegan Paul.

Wolff, L. (2001) Venice and the Slavs: The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment, Stanford: Stanford University Press.

Zaninović, M. (1987) Antička arheologija u Hrvatskoj, Opuscula Archaeologica, 11-12, 1-71.

Ziska, F. (1836) Kunst und Alterthum in dem österreichischen Kaiserstaate, geographisch dargestellt, Wien: Fr Beck'schen Universitäts-Buchhandlung.

Zückert, J. F. (1789) Sammlung der besten und neuesten Reisebeschreibungen in einem ausführlichen Auszuge, Berlin: August Mylius.

INTERPRETATION OF THE ARCHAEOLOGICAL SITE OF ASSERIA IN THE EYES OF THE ITALIAN ABBOT AND TRAVEL WRITER ALBERTO FORTIS

ABSTRACT

Alberto Fortis' scientific and travel-related work is one of the most important sources of knowledge of historical, cultural, ethnological and other circumstances in the area of the eastern Adriatic coast and its hinterland in the second half of the 18th century. Fortisology significantly contributes to the knowledge and interpretation of archaeological sites in a defined area, among which Asseria deserves special scientific attention. Using an interdisciplinary approach, the author supports his research with historical sources, inscriptions, archaeological remains, toponymic inventory, reconstructions, archival, cartographic, and other data types.

KEY WORDS: *Alberto Fortis, Asseria, Asseriates, defence walls, porta Traiana, the Holy Spirit Church, toponymy, research history*